KUTBÜDDİN el-HALEBÎ
(قطب الدين الحلبي)

Ebû Muhammed (Ebû Alî)
Kutbüddîn Abdülkerîm b. Abdinnûr
b. Münîr el-Halebî
(ö. 735/1335)

Hadis ve kıraat âlimi.

16 Receb 663'te (4 Mayıs 1265) veya 664 yılında Halep'te doğdu. Yetişmesinde dayısı Nasr b. Süleyman b. Ömer el-Menbicî'nin önemli rolü olmuş, küçükken ondan muhtelif rivayetleriyle kıraat okumuştur. Ardından Kahire'ye yerleşen Kutbüddin el-Halebî burada, ayrıca Dımaşk ve Hicaz'da pek çok âlimden istifade etti. Ebü't-Tâhir İsmâil b. Hibetullah el-Melîcî, Safiyyüddin Halîl b. Ebû Bekir el-Merâgî gibi hocalardan kıraat tahsil ederken Mısır Hanbelî kādılkudâtı Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhim el-Makdisî, İbn Dakīkul'îd, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Makdisî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Abdülhâlık b. Tarhân, Zeyneb bint Mekkî el-Harrânî, Ebû Muhammed Abdülazîz b. Saykal el-Harrânî'den hadis öğrendi. Onun âlî ve nâzil isnadla hadisler yazdığı ve hocalarının sayısının 1000 yahut 1300'ün üzerinde olduğu belirtilmiştir. Birkaç defa hacca giden Kutbüddin el-Halebî ile Zehebî birbirlerinden hadis almış, Vâdîâşî de kendisinin Kutbüddin el-Halebî'den, onun da kendisinden faydalandığını söylemiştir. Talebeleri arasında İbnü'l-Mülakkın, İbn Râfi', İbn Balaban, İbn Merzûk el-Hatîb ve Abdürkādir el-Kureşî gibi âlimler bulunmaktadır. Kıraat ve hadis alanında döneminin ileri gelenlerinden biri kabul edilen Kutbüddin el-Halebî 30 Receb 735 (26 Mart 1335) tarihinde Mısır'da vefat etti. Kaynaklarda onun Hanefî mezhebine mensup olduğuna, mütevazi, güzel ahlâklı, dindar bir kişiliğe sahip bulunduğuna işaret edilmiştir.

Eserleri. 1. *el-İhtimâm bi-telhîşi Kitâbi'l-İlmâm.* İbn Dakīkul'îd'in *el-İlmâm bi-eḥâdîṣi'l-aḥkâm* adlı eserinin muhtasarı olup Hüsâm Riyâz'ın tahkikiyle neşredilmiştir (Beyrut 1410/1990). 2. *Şerḥu Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî (el-Bedrü'l-münîri's-sârî fi'l-kelâm ʿale'l-Buḫârî).* Yarısına kadar temize çekildiği belirtilen eserin bazı bölümleri günümüze ulaşmıştır (Sezgin, I, 119). 3. *el-Mevridü'l-ʿaẕbü'l-henî fi'l-kelâmi ʿalâ Sîreti ʿAbdilġanî.* Abdülganî b. Abdülvâhid el-Cemmâîlî'nin *ed-Dürretü'l-muḍıyye fi's-sîreti'n-nebeviyye* adlı eserinin şerhidir. Süleymaniye (Damad İbrâhim Paşa, nr. 420) ve Topkapı Sarayı Müzesi (Emanet Hazinesi, nr. 1154) kütüphaneleriyle İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda (Osman Ergin, nr. 89) yazma nüshaları bulunan eserin iki cilt olarak basıldığı belirtilmektedir (Şâkir Mustafa, IV, 43). 4. *Târîḫu Mıṣr.* Mısırlı olan ya da Mısır'da yaşayan hadis râvilerinin biyografilerini bir araya getirmek üzere alfabetik olarak kaleme alınmaya başlanmışsa da ancak Muhammed ismine kadar yazılabilmiştir. İbn Hacer'e göre tamamlanması halinde yirmi cildi bulacak olan kitabın günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir (*a.g.e.*, IV, 43). 5. *Muʿcemü'ş-şüyûḫ.* Müellifin şeyhlerinin biyografisine dair olup nüshaları hakkında bilgi yoktur. Kutbüddin el-Halebî'nin kaynaklarda ayrıca *el-Erbaʿûne't-tüsâʿiyyât, el-Erbaʿûne'l-mütebâyinât, el-Erbaʿûne'l-büldâniyye* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾ* (Altıkulaç), III, 1478; a.mlf., *Muʿcemü'ş-şüyûḫ: el-Muʿcemü'l-kebîr* (nşr. M. el-Habîb el-Hîle), Tâif 1408/1988, I, 412; Vâdîâşî, *Bernâmec* (nşr. Muhammed Mahfûz), Beyrut 1982, s. 77-78; İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-Nihâye*, I, 402; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 398-399; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, IX, 306; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, I, 158, 301, 304, 546; II, 1013, 1316, 2029; Leknevî, *el-Fevâʾidü'l-behiyye*, s. 100; *Îżâḥu'l-meknûn*, II, 719; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 610; Sezgin, *GAS*, I, 118-119; Şâkir Mustafa, *et-Târîḫu'l-ʿArabî ve'l-müʾerriḫûn*, Beyrut 1993, IV, 42-43.

 ALİ TOKSARI

KUTBÜDDİN HÂRİZMŞAH
(قطب الدين خوارزم شاه)

(ö. 522/1128)

Hârizmşahlar'ın kurucusu (1097-1128).

Sultan Melikşah'ın sarayına intisap ettikten sonra kısa sürede önemli mevkilere getirilen ve taştdârlığa kadar yükselen Yemînüddin Anuş Tegin'in oğludur. Anuş Tegin'in Türkler'in hangi boyuna mensup olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür (*Harezm Kültür Vesikaları*, neşredenin girişi, s. 34; Kafesoğlu, s. 41-42). Genellikle kabul edilen görüşe göre Çiğil, Yağma, Karluk, Halaç Türkleri veya Oğuzlar'ın Beydili boyuna mensuptur. Bilge Beg adlı Selçuklu kumandanı tarafından Garcistanlı bir kişiden satın alındığı için Garçeî (Garceî) nisbesiyle anılır. Sarayın taştdârlıkla ilgili masraflarını Hârizm gelirlerinden karşılamak üzere Sultan Melikşah'ın Hârizm valisi (şahne) tayin ettiği Anuş Tegin (470/1077) başşehir İsfahan'dan ayrılmadığı için bölge fiilen Hârizmşah Ekinci (İlkinci) b. Koçkar tarafından yönetildi. Selçuklu Sultanı Berkyaruk, Horasan Meliki Arslan Argun'un katlinden sonra kardeşleri Muhammed Tapar ve Sencer ile giriştiği taht kavgaları sırasında Arslan Argun'u destekleyen Merv şahnesi Kodan ile Hârizmşah Ekinci b. Koçkar'a kendisine katılmaları için çağrıda bulundu. Ekinci b. Koçkar 10.000 kişilik süvari birliğiyle yola çıktı ve önden 300 seçme süvariyle Merv'e ulaştı. Onun Merv'e gelmesinden rahatsız olan Kodan, Emîr Yaruktaş ile iş birliği yaparak bir gece eğlenmekte olan Ekinci'yi öldürdü (490/1097). Kodan ve Emîr Yaruktaş'ın Hârizm'e hâkim olduğunu duyan Berkyaruk, Horasan valiliğine tayin ettiği emîr-i dâd Habeşî b. Altuntak'tan Kodan ve Yaruktaş'ı cezalandırmasını istedi. Bunun üzerine Habeşî onları takibe koyuldu. Yaruktaş esir alındı. Kodan bir yolunu bulup Sencer'e sığındı ve onun hizmetine girdi. Habeşî bu başarısından ve Ekinci'nin öldürülmesinden sonra muhtemelen Berkyaruk'un isteğiyle Anuş Tegin'in oğlu Arslan Tegin Kutbüddin Muhammed'i aynı yıl Hârizmşah unvanıyla Hârizm valiliğine getirdi (490/1097).

Anuş Tegin, büyük oğlu Kutbüddin Muhammed'e Merv'deki bir medresede iyi bir tahsil imkânı sağlamıştı. Aynı zamanda iyi bir devlet adamı olarak yetiştirilen Kutbüddin ülkesinde adaletle hüküm sürdü, başarılı hizmetlerde bulundu ve ilim adamlarını himaye etti, bu sayede şöhret ve itibarı arttı. Habeşî b. Altuntak'ın öldürülmesinin ardından Horasan'a tamamen hâkim olan Melik Sencer, Kutbüddin Muhammed'i Hârizmşah olarak yerinde bıraktı (493/1100). Kutbüddin kabiliyetiyle Sencer'in takdirini kazandı.

Ekinci b. Koçkar'ın katlinden sonra kaçıp akrabalarına sığınan oğlu Tuğrul Tegin, Sencer'in yanında bulunduğu sırada Hârizm'i tekrar ele geçirmek amacıyla oradan kaçtı. Kutbüddin Muhammed'in Hârizm dışında olduğu bir sırada bozkırlardaki çeşitli Türk boylarını toplayarak Hârizm'e saldırdı. Bunu haber alan Kutbüddin süratle Hârizm'e dönerken durumu Sencer'e bildirip yardım istedi. Bu sırada Nîşâbur'da bulunan Sencer ordusuyla yardıma koştu. Ancak Kutbüddin Muhammed onu beklemeden Tuğrul Tegin ve müttefikleri üzerine yürüyünce bozkır Türkler'i Mangışlak'a, Tuğrul Tegin de Handehan'a kaçtı. Kutbüddin Muhammed, Sultan Sencer'in yeğeni Mahmûd